

УДК 378:371.13

Люріна Т.І.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Становлення незалежної української держави зумовило нові підходи до визначення завдань виховання підростаючого покоління. Вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної діяльності ґрунтуються на основних засадах законів України «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Програми «Вчитель». Від виховної діяльності педагогів значною мірою залежатиме розвиток задатків та інтересів дитини, виховання здорової, гармонійно розвинутої особистості, організованість і життєдіяльність дитячого колективу, підвищення рівня педагогічної освіти батьків тощо. Саме з цього і випливає актуальна наукова проблема пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної діяльності за нових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що науковцями проведено низку досліджень з проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної діяльності, класного керівництва. Так, теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної діяльності знайшли відображення у працях І. Д. Беха, О. А. Дубасенюк, Б. С. Кобзаря, Н. А. Молодиченко, С. М. Танани, О. Л. Шквир та ін. Особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи розробляли О. Г. Кучерявий, О. Я. Савченко, Л. О. Хомич та ін. Проте проблема підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти до виховної діяльності, до класного керівництва недостатньо розроблена, а, отже, потребує подальшого спеціального вивчення.

Мета даної статті полягає у висвітленні питань підготовки майбутнього педагога-вихователя до виховної діяльності, історичного аспекту підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі реформування освіти в Україні визначається важливість оновлення змісту і технології підготовки майбутніх учителів початкової школи відповідно до нових реалій. Сучасними підходами до виховної роботи визначено: науковий, конкретно-історичний, полікультурний, системний, комплексний, гуманістичний, особистісно зорієнтований, диференційований, рольовий, технологічний, діалогічний, діяльнісний. Професійна підготовка майбутнього педагога-вихователя має

здійснюватися не як спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру для формування адекватної поведінки, а як актуалізація потенційних професійних можливостей особистості і розвиток їх до рівня зрілості. Це забезпечується здебільшого ростом "зсередини".

У вищій педагогічній школі мають бути створені умови для самопізнання і підтримки унікального особистісного і професійного розвитку кожного студента відповідно до успадкованого ним природою. Сказане підвищує вагомість "активного вчителя" і набуття майбутнім педагогом безпосередньо цінного для нього досвіду в ході загальнопедагогічної підготовки. Результатом цієї підготовки повинне стати «персоналізоване» знання. Майбутній учитель-вихователь починає орієнтуватися на пошук і засвоєння ефективних для нього засобів навчально-пізнавальної і педагогічної діяльності. На всіх етапах його підготовки мають бути такі педагогічні умови, щоб він захотів навчитися створювати свій особистий професійний образ. При цьому відбувається перехід від системи зовнішніх факторів (умов навчально-виховного процесу) до внутрішніх (мотивація, особистісно-професійна оцінка і "я-концепція"). Умовами такого переходу є: емоційно стимулююче середовище загальнопедагогічної підготовки, внутрішня активність майбутнього педагога; позитивна атмосфера взаємного прийняття викладача і студента (учня), відсутність негативних оцінок; структурування навчально-виховного процесу у вищій школі на основі співпраці викладача і майбутнього педагога-вихователя; постійне заохочення майбутніх учителів до саморозвитку [3, с. 81-82].

Важливою ланкою у структурі та діяльності української школи є класне керівництво. «Класний керівник – учитель, який поряд з викладанням того чи іншого предмета здійснює загальну роботу по об'єднанню зусиль учителів, що працюють у тому чи іншому класі, координації їхніх вимог для досягнення найкращих результатів у виховній і навчальній роботі з учнями класу» [1, с.165]. В початковій школі класне керівництво здійснює вчитель початкових класів. Основними напрямками його діяльності, як класного керівника, є вивчення особистості учня, планування виховної роботи, організація і виховання колективу, робота з окремими учнями, органами самоврядування, громадськими дитячими організаціями, вчителями, психологом, соціальним педагогом, батьками учнів та громадськістю. Він має специфічний спектр обов'язків, низку професійно-педагогічних функцій. Від його компетентності залежить у першу чергу реалізація виховних завдань, котрі завжди стояли перед школою.

З позицій принципу історизму щодо вивчення педагогічних явищ виявлено та обґрунтовано зазначені нижче періоди розвитку інституту класного керівництва.

Дослідження означеної проблеми було розпочато з кінця ХІХ століття, оскільки, згідно з «Статутом гімназій і прогімназій відомства міністерства

народної освіти», інститут класних наставників засновується у 1871 р. [2]. Вчителі-вихователі мали певні обов'язки, чітко окреслені в особливій інструкції, складеній до статуту: підтримка дисципліни на уроках; ведення шкільної документації; спостереження за розвитком учнів; вивчення учнів класу; знання їх здібностей, успіхів; проведення кожного місяця нарад із учителями, які працюють у класі; робота з батьками; складання письмового звіту [2, с.104].

У 1923 р. класне керівництво було офіційно ліквідоване. Вважалося, що функції наглядача новій школі не потрібні. Ставка була зроблена на учнівське самоврядування. Однак бажаних результатів досягнуто не було. Тому проходить процес прикріплення окремих учителів до груп учнів – первинних шкільних колективів. Таких учителів стали називати груповодами, класоводами або опікунами (Західна Україна). У початковій школі функції груповода виконував учитель початкових класів. У коло обов'язків груповодів входила організація самоврядування дитячого колективу, організація навчально-виховного процесу, вивчення учнів, умов їх життя. Згідно з постановою «Про раду трудової школи соціалістичної та обов'язки завшколи і вчителя», серед складових педагогічної діяльності вчителя виокремлюється як обов'язкова і «робота з людиною, бо вчитель має допомагати школі влаштовувати вистави, концерти, а також організувати зв'язок з родичами учнів, ознайомлюючи батьків зі станом групи й досягнень окремих учнів та популяризувати серед людності заходи соціального виховання» [2, с.12].

У 30-х роках ХХ століття у вітчизняній школі відбуваються вагомі зміни: відновлюється класно-урочна система, розробляються навчальні програми, підручники тощо. У зв'язку з цим змінюється і положення про груповодів. У 1934 році вийшло перше Положення про класного керівника, згідно з яким інститут груповодів був перейменований в інститут класних керівників. Але офіційне введення посади класного керівника в школах УРСР відбулося у вересні 1935 року.

90-ті роки ХХ століття відзначаються істотними змінами в політичному, економічному і культурному житті України. Проголошення у 1991 році незалежності України спричинило зміни виховних парадигм: переходу від комуністичного, ідеологічного, атеїстичного виховання до національного, громадянського, особистісно-зорієнтованого. Пріоритетним стає гуманістичний підхід, який принципово відрізняється іншим розумінням ролі молодої людини саме тим, що вона дійсно стає суб'єктом свого розвитку.

Специфічним соціальним інститутом, який покликаний нести особливу відповідальність за процес виховання молодших школярів та корегувати виховні впливи на дітей, виступає початкова школа. Все це вимагає ґрунтовної підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності, зокрема класного керівництва.

Успішне розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до класного керівництва у вищому педагогічному навчальному закладі забезпечується спільними зусиллями як викладачів, так і самих студентів, оскільки останні виступають не лише в ролі об'єкта навчання та виховання, але й суб'єкта, здатного до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку. При цьому важливою педагогічною умовою організації роботи з підготовки до класного керівництва є наявність професіограми класного керівника сучасної початкової школи.

Узагальнений портрет учителя або сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя-вихователя називають різними термінами: “професіограма особистості вчителя-вихователя”, “професійна придатність”, “професійна готовність”. Професіограма вчителя-вихователя є свого роду реєстром, що включає сукупність особисто-ділових рис, певний обсяг суспільно-політичних, психолого-педагогічних й спеціальних знань, а також програму педагогічних умінь й навичок, необхідних для виконання вчителем його повсякденних професійних обов'язків. У педагогіці вважається загально визнаним, що професійні вимоги до вчителя-вихователя повинні складатися з трьох основних комплексів: загальногромадянські риси; риси, що визначають специфіку професії вчителя; спеціальні знання, уміння й навички з предмету (спеціальності). Моральне виховання у навчальному закладі ґрунтується на засвоєнні програмного матеріалу, передбаченого навчальними планами з окремих предметів і дисциплін. Важливий інтерес становить узагальнений варіант найважливіших рис педагогічної креативності, запропонований відомою вченою С. О. Сисоєвою [4]: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-проблемний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинене уявлення; специфічні особистості якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати своє “Я”, бажання бути визнаним), творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури і високий рівень моральної культури.

У вищих педагогічних навчальних закладах майбутньому вчителю необхідно включитися у процес моральних дій, що сприятиме продуктивній підготовці його до морального виховання школярів. Зазначимо, що основу змістовного наповнення морального компоненту професіограми педагога-вихователя складають: моральна спрямованість особистості майбутнього вчителя; високорозвинений моральний ідеал; моральна активність викладача як необхідна складова активної життєвої позиції, активне ставлення до морально-

духовних цінностей; інтерес до моралі, до її витоків, до практичних проблем моральності; потреба в активній освіті, самоосвіті і самовихованні морального спрямування; органічне поєднання інтересу до професійно-педагогічної спрямованості з інтересом до проблем моральності; рівень морально-духовної культури; розуміння сутності та специфіки морально-духовної свідомості, моральної діяльності; обізнаність із сучасною теорією морального виховання і використанням педагогічних принципів, форм, методів і засобів морального виховання; практична підготовленість учителя; володіння методикою морального виховання в усіх формах навчально-виховного процесу; культура поведінки вчителя; педагогічний такт, цілеспрямованість, любов і повага до вихованців; мовно-етикетна культура; уміння педагогічного спілкування; створення “морального середовища”, моральної аури, що сприяє розвитку духовно-моральної особистості; психічні процеси вчителя, що забезпечують високий рівень морального виховання; високорозвинений моральний ідеал; гармонія наочно-образного і логічного мислення; високий рівень розвитку емоційно-почуттєвої сфери, сприймання, відтворюючого і творчого уподобання; наявність і використання професійно-педагогічних здібностей.

Професійна діяльність педагога-вихователя вимагає наявності певних соціально-психологічних рис і властивостей його характеру. Серед них виділяються такі основні групи:

1. Загальногромадянські риси – широкий світогляд; принциповість і стійкість переконань; громадська активність і цілеспрямованість; патріотизм і добре ставлення до представників інших національностей та країн; гуманізм, високий рівень свідомості; оптимізм (віра в людей, у свої сили й можливості); любов до праці.

2. Морально-педагогічні якості – висока моральна зрілість, справедливість та об'єктивність; педагогічне спрямування наукової ерудиції, високий рівень загальної культури; високий рівень моральних стосунків з людьми; акуратність й охайність; чесність, дисциплінованість, вимогливість; уміння спілкуватися з людьми.

3. Педагогічні якості – педагогічна спостережливість; педагогічна увага; педагогічний такт; педагогічна інтуїція; володіння педагогічною технікою; професійна працездатність.

4. Соціально-перцептивні якості – високий рівень соціального сприйняття й спостереження дійсності; активна інтелектуальна діяльність (систематизація й узгальнення соціального досвіду); швидкість орієнтації у педагогічних ситуаціях; висока культура мовлення; володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами.

5. Індивідуально-психологічні особливості – висока пізнавальна зацікавленість, любов до дітей і потреба працювати з ними; твердість

характеру, витримка й самовладання; самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих задач.

6. Психолого-педагогічні здібності – адекватність сприйняття дитини й уважність до неї; прогнозування шляхів формування особистості школяра; здатність передбачати можливі результати; виховний вплив на колектив й особистість.

Аналіз досліджень проблеми особистості показує, що всі основні риси особистості тісно пов'язані між собою, але провідна роль належить світогляду й спрямованості особистості, її мотивам, що визначають поведінку й діяльність людини. Це дозволяє серед рис і характеристик учителя-вихователя визнати провідними соціально-моральну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість.

Загальними вимогами до вчителя-класного керівника початкової школи є наявність: професійної компетентності, що базується на спеціальній науковій, практичній та психолого-педагогічній підготовці; загальнокультурній та гуманітарній компетентності, що включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення; креативності, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією та тактикою, гнучкої адаптації до змін змісту та умов професійної діяльності; комунікативної компетентності, що включає розвинену рідну мову, вільне володіння державною мовою, володіння іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності; вміння складати ділові папери і т. ін.; соціально-економічної компетентності, що передбачає володіння основами сучасної економіки, знання законів бізнесу, основ екології та права.

Специфіка педагогічної діяльності вчителя-вихователя ставить, як ми вже зазначали, перед ним низку вимог до його особистості як класного керівника, котрі в педагогічній науці визначаються як професійно значущі особистісні якості. Останні характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сфери особистості, суттєво впливають на результат професійно-педагогічної діяльності і визначають індивідуальний стиль педагога.

Учені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для педагога-вихователя, класного керівника. Правомірним, на нашу думку, є виділення домінантних, периферійних, негативних і професійно недопустимих якостей. Домінантними вважаються якості, відсутність кожної з яких унеможливує ефективне здійснення педагогічної діяльності; периферійними – якості, які не здійснюють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, проте сприяють її успішності; негативними – якості, що призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимими –

ті, що ведуть до професійної непридатності вчителя. Розглянемо склад цих груп особистісних якостей детальніше.

Домінантні якості:

1. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їхню людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку. Найбільш важлива якість, яка повинна бути притаманна педагогу – любов до дітей.

Працю справжнього педагога живить віра в людину. Він повинен бути оптимістом, глибоко вірити в силу й можливості дітей, бачити насамперед усе краще, що їм притаманне, “проекувати хороше”. Учитель має підходити до кожної дитини з оптимістичною налаштованістю, навіть, якщо ризикує помилитися. Водночас він не повинен ідеалізувати їх позитивних рис, ігноруючи їх недоліки. Завдання вчителя – “не загубити” жодної дитини, дати кожній можливість розкрити все краще, закладене природою, сім’єю, школою.

2. Громадська відповідальність, соціальна активність. Серед методів, за допомогою яких у майбутнього класного керівника формуватиметься відповідальне ставлення до своєї праці, є виховання почуття дисципліни у студента вищого педагогічного навчального закладу. При цьому йде мова не про формальну присутність його на різноманітних видах навчальної діяльності, передбачених навчальним планом, чи на заходах, які здійснюються адміністрацією та громадськими організаціями університету. Мається на увазі така організація навчального процесу, яка б зобов’язувала студента до фахового і професійного росту постійно і систематично.

3. Справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у сфері предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки.

4. Правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість. Важливу роль відіграють особистісні якості педагога, його чутливість до іншої людини, гуманність у помислах і діях. Але це не знижує актуальності такої його риси як вимогливість.

5. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень.

6. Здатність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки класного керівника, спричиняє впевненість учнів у його доброзичливості, чуйності, доброті, толерантності. Відчуття класним керівником учня, усвідомлення своєї ролі у педагогічному процесі і мети своїх виховних дій зумовлює педагогічний такт, сутність якого полягає у творчому вмінні обирати в кожному конкретному випадку таку лінію поведінки, такий підхід (з допомогою слова, вчинків, погляду, тону, жестів, міміки тощо), які оберігають честь і гідність учнівського колективу, кожного учня, не

принижуючи і не возвеличуючи його честі та гідності. Обов'язкова передумова педагогічного такту – знання індивідуальних особливостей психічного стану, настрою і переживань учнів. Один і той же засіб виховного впливу може дати різні результати, залежно щодо кого, коли, за яких умов і як його застосовують.

Периферійні якості: 1. Привітність. 2. Почуття гумору. 3. Артистизм. 4. Мудрість (наявність життєвого досвіду). 5. Зовнішня привабливість.

Сукупність якостей педагога створює його авторитет. Учитель-вихователь – головна фігура педагогічного процесу. Його особистий приклад – могутній фактор виховного впливу. Завдяки спілкуванню з учнями педагог виховує їх не тільки словом, а й усіма якостями своєї особистості. Авторитетний педагог – справжній володар думок і почуттів своїх учнів. У створенні його авторитету важливі такі риси його особистості, як ерудиція, глибокі фахові знання, справедливість, толерантність, прихильне ставлення до людей, принциповість, людяність, єдність слова і діла, високе почуття відповідальності. Підготовку майбутнього педагога до виховної діяльності ми розглядаємо в контексті національних і загальнолюдських цінностей на основі аксіологічних підходів, спираючись на такі цінності як співробітництво, рівність, довіра, взаємодопомога, толерантність, емпатичність.

Висновки. Вивчення історії розвитку інституту класного керівництва дає підстави стверджувати, що виховні завдання та функції українська школа не може здійснювати без цього інституту, де існують цілі, завдання та результат виховної діяльності.

З усього зазначеного вище аподиктично випливає, що підготовка майбутнього педагога-вихователя повинна здійснюватись не як спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру для формування адекватної поведінки, а як актуалізація потенційних можливостей особистості і розвиток їх до рівня професійної зрілості, що забезпечується здебільшого ростом "зсередини". Умовами переходу від системи зовнішніх факторів (умов навчально-виховного процесу) до внутрішніх (мотивація, особистісно-професійна оцінка і "я-концепція") на всіх етапах підготовки майбутнього вчителя до виховної діяльності є: емоційно стимулююче середовище загальнопедагогічної підготовки, внутрішня активність майбутнього педагога-вихователя; позитивна атмосфера взаємного прийняття викладача і студента (учня), відсутність негативних оцінок; структурування навчально-виховного процесу у вищій школі на основі співпраці викладача і майбутнього педагога-вихователя; постійне заохочення майбутніх учителів до саморозвитку, навчання координувати роботу, вміння подати мету таким чином, щоб хотілося досягти її. Успішна реалізація вищезазначеного дасть змогу сформувати майбутнього педагога з новітнім типом мислення, культури, готовністю до інноваційного типу виховної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Закони та розпорядження в справі народної освіти: системат. збірн. / упоряд. М. Глейзер. – К.: Рад. шк., 1931. – С. 56.
3. Люріна Т.І. Професійна підготовка майбутніх учителів до виховної діяльності: моногр. / Т. І. Люріна, В. В Молодиченко, Н. А. Молодиченко, О. М. Соколова. – К. : Вид-во «Славутич-Дельфін», 2007. – 213 с.
4. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К. : Віпол, 1996. – 406 с.

АНОТАЦІЯ

Люріна Т.І. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до виховної діяльності. У статті розкрито історичний аспект підготовки майбутнього вчителя початкової школи до класного керівництва і доцільність існування інституту класного керівництва.

Ключові слова. *Виховна діяльність, інститут класного керівництва, майбутній учитель, молодші школярі, класний керівник.*

АННОТАЦИЯ

Люрина Т.И. Подготовка будущего учителя начальной школы к воспитательной деятельности. В статье раскрыт исторический аспект подготовки будущего учителя начальной школы к классному руководству и целесообразность существования института классного руководства.

Ключевые слова. *Воспитательная деятельность, институт классного руководства, будущий учитель, младшие школьники, классный руководитель.*

SUMMARY

Lyurina T.I. The future primary school teacher training for upbringing activity. The article discovers historic aspect of the development the future primary school teacher for being class leader and expedient existance of class leaders' tranings.

Key words. *Upbringing activity, class leaders' trainings, future teacher, junior pupils, class leader.*